

Yhteistyöhakuinen päällekkäispuhunta suomalaisessa ja virolaisessa arkikeskustelussa

ANNA VATANEN

Helsingin yliopisto

Tiivistelmä. Artikkelissa tutkitaan suomalaisissa ja virolaisissa arkikeskusteluissa esiintyvää päällekkäispuhuntaa keskusteluanalyttisellä menetelmällä. Huomion kohteena ovat erityisesti päällekkäispuhunnasta tuotettujen vuorojen sisältö ja tehtävät vuorovaikutuksessa. Tutkimuksen perusteella todetaan, että kuten keskustelun osallistujien toiminta vuorovaikutuksessa yleensä myös suuri osa päällekkäispuhunnasta on osoitus osallistujien tekemästä yhteistyöstä eikä se tavallisesti häiritse vuorottelun sujuvuutta lainkaan. Artikkelissa esitellään tarkemmin kolme yhteistyöhakuisen päällekkäispuhunnan tyyppiä: samanmielisyyden osoitukset, tarkistuskysymykset ja sanahaussa auttaminen.

Avainsanat: päällekkäispuhunta; keskusteluanalyysi; yhteistyö; vuorottelu; suomi; viro

1. Johdanto

Arkisessa vuorovaikutuksessa ihmiset puhuvat melko paljon yhtä aikaa. Päällekkäisen puhunnan määrä ja laatu ja siihen suhtautuminen varmaankin vaihtelevat eri kielissä ja kulttuureissa. Sekä suomalaisessa että virolaisessa kulttuurissa yhtä aikaa puhumista pidetään kuitenkin usein negatiivisena ilmiönä ja tavallisesti siihen viitataan puhumalla **keskeyttämisestä**. Tässä artikkelissa kyseisestä ilmiöstä käytetään

keskeyttämisen sijaan nimitystä **päällekkäispuhunta** termin neutraaliuden ja kattavuuden vuoksi ja analysoidaan sen esiintymistä ja käyttöä kahdessa kielessä.

Suomalaisista ja virolaisista keskusteluista päällekkäispuhuntaa on tähän mennessä tutkittu varsin vähän. Tutkimuksia on tehty enimmäkseen kvantitatiivisin metodein: tutkijat ovat perehtyneet siihen, kuinka suuri laskennallinen osuus esimerkiksi puhelin- tai radiokeskustelujen vuoroista tuotetaan toisen kanssa yhtä aikaa, kuinka pitkiä keskustelun vuorot ja vastaavasti tauot keskimäärin ovat ja kuinka nopeasti puhujat puhuvat (esim. Sneek 1987; Halmari 1993; Pajupuu 1995a; 1995b; 1997). Tässä tutkimuksessa menetelmänä käytetään keskusteluanalyysiä (ks. esim. Hutchby & Wooffitt 1998), jonka tarkoituksena on yksityiskohtaisen laadullisen analyysin avulla paljastaa vuorovaihtuksen rakenteita ja käytänteitä. Näin ollen tässäkin tutkimuksessa keskitytään keskustelun vuorojen sisältöön ja niiden tehtäviin; erilaisten päällekkäispuhuntatapausten lukumääriin ei kiinnitetä kovin suurta huomiota. Keskusteluanalyttistä menetelmää suomalaisten keskustelujen päällekkäispuhunnan tutkimuksessa ovat aiemmin hyödyntäneet mm. Tainio (1988; 1989; 2001) ja Tiittula (1985); virolaista laadullista päällekkäispuhuntatutkimusta edustaa Hennoste (2000–2001).

Englanninkielisten keskustelujen päällekkäispuhunnasta keskusteluanalyttisiä tutkimuksia on tehty enemmän, ja niitä sopii hyvin käyttää muidenkin kielten tutkimisessa hyödyksi. Tutkimuksissa on keskitytty muun muassa siihen, mihin kohtaan edellistä vuoroa päällekkäisenä tuotetun vuoron alku sijoittuu (esim. Jefferson 2004a) sekä siihen, mitä päällekkäispuhuntatilanteessa vuorottelun rakenteiden kannalta tapahtuu (esim. Schegloff 2000). Monissa muissakin tutkimuksissa päällekkäispuhunta on jonkin verran esillä, vaikkei ensisijainen tutkimuskohde olekaan (esim. Lerner 1996; 2004; Goodwin & Goodwin 1992).

Tämä artikkeli pohjautuu pro gradu -tutkielmaani, jossa perehdyin suomalaisissa ja virolaisissa keskusteluissa esiintyvään päällekkäispuhuntaan keskusteluanalyttisellä menetelmällä (Vatanen 2008). Tulokseni sekä tuovat uutta tietoa suomalaisesta ja virolaisesta päällekkäispuhun-

nasta yleensä että jossain määrin myös täydentävät muista kielistä saatuja tutkimustuloksia. Jaoin tutkielmassani päällekkäisen puhunnan kolmia: osa päällekkäispuhunnasta selittyy vuorottelun rakenteista käsin, kuten esimerkiksi lyhyet, yhden tavun mittaiset päällekkäisyydet eri puhujien vuorojen vaihtuessa. Osan päällekkäisyyksistä määrittelen luonteeltaan kilpaileviksi muun muassa vuorojen sijainnin perusteella. Kolmannen ja yleisimmän päällekkäisyystyyppin tapaukset olen nimennyt yhteistyöhakuisiksi päällekkäisyyksiksi, ja juuri niitä aion tässä artikkelissa tarkastella.

2. Aineisto ja tutkimusmenetelmä

Aineistona tutkimuksessani on kolme suomalaista ja kolme virolaista keskustelua, yhteensä tunnin verran video- tai ääninauhaa kummallakin kielellä. Aineisto on peräisin Helsingin ja Tarton yliopistojen keskustelukorpuksista (ks. aineistolähteet). Kaikki keskustelut ovat äidinkielisten puhujien välisiä kasvokkaisia arkikeskusteluja; keskustelijat ovat joko ystävyksiä tai saman perheen jäseniä. Puhujia nauhoilla on yhteensä 21. Nauhojen litteraatit on laatinut äidinkielen kielenpuhujia, ja olen itse paikoin tarkentanut litteraatteja.¹

Määrittelen päällekkäiseksi puhunnaksi kaikki sellaiset aineistossa esiintyvät vuorot, jotka ovat kokonaan tai osittain jonkin toisen vuoron kanssa yhtä aikaa tuotettuja. Tutkimuksessani olennaista on se, mitä päällekkäin tuotetulla vuorolla keskustelussa tehdään, sekä se, millainen tilanne keskustelussa yleensä on meneillään.

Yhteistyöhakuiset päällekkäisyydet muodostavat sekä suomalaisten että virolaisten keskustelujen päällekkäispuhunnatapauksista huomattavan suuren osan: pro gradu -tutkielmassa analysoimistani 64 esimerkistä 29 kuuluu yhteistyöhakuiseseen tyyppiin. Samaan joukkoon voi laskea myös osan vuorottelun rakenteilla selittyvistä päällekkäisyyksistä;

¹ Litteraatit on laadittu keskusteluanalyysin litterointimenetelmällä (ks. esim. Jefferson 2004b; Hutchby & Wooffitt 1998: luku 3). Litteraateissa käytettyjen merkkien selitykset ovat liitteessä.

tällaisia tapauksia tutkielmani esimerkeistä on 11. Täten yhteistyöhakuis-
ten päällekkäispuhuntatapauksen määrä tutkimuksessani on yhteensä 40
esimerkkiä 64:stä eli 62,5% analysoiduista katkelmista. Koko aineistossa
tapauksia on toki huomattavasti enemmän; analyysiin valittujen tapaus-
ten määrä tyypeittäin on kuitenkin suhteellisesti suunnilleen sama kuin
koko aineiston tapauksen määrä kussakin tyyppissä.

Tutkimusmenetelmänä käytän etnometodologista keskustelunan-
alyysiä (ks. esim. Hutchby & Wooffitt 1998; Sacks ym. 1974; Scheg-
loff 2007; suomeksi ks. Tainio 1997). Monet keskusteluun olennaisesti
vaikuttavan vuorottelujäsenyyksen peruskäsitteet ovat tutkimukseni
kannalta keskeisiä: **Vuorolla** tarkoitetaan yleensä yhden puhujan
puhunnosta, joka rajoittuu toisten puhujien vuoroihin. Vuoro koostuu
vuoron rakenneyksiköistä, joita siinä voi olla yksi tai useampi. Vuoron
rakenneyksikkönä puolestaan toimii puhutun kielen yksikkö **lausuma**,
joita on monenlaisia ja -pituisia yksittäisistä dialogipartikkeleista useita
lauseita käsittäviin jaksoihin. Lausuma on tyyppillisesti oma syntaktinen,
prosodinen, semanttinen ja pragmaattinen kokonaisuutensa. Keskuste-
lun sujuva vuoronvaihto perustuu vuoron rakenneyksiköiden välisten
vuoronvaihdon mahdollistavien kohtien tunnistamiseen ja ennakoin-
tiin. Vuoronvaihdon mahdollistava kohta ei ole vain lyhyt hetki vuoron
rakenneyksiköiden välissä, vaan se ulottuu jonkin verran sekä edellisen
yksikön lopun että seuraavan yksikön alun päälle. Vuoronvaihto sujuu
keskusteluissa tavallisesti ongelmitta. (Sacks ym. 1974; Ford & Thomp-
son 1996; Ford ym. 1996; 2002; Selting 1996; 2000; ennakkoinnista Auer
2005.)

Pro gradu -tutkielmassa tekemieni havaintojen mukaan suo-
malaisissa ja virolaisissa keskusteluissa esiintyvä yhteistyöhakuinen
päällekkäispuhunta on olennaisilta osiltaan samanlaista: aineistoni
keskusteluissa esiintyy samanlaisia, yhteistyöhakuisiksi määriteltäviä
päällekkäispuhuntatapauksia kummallakin kielellä, ja tapaukset ovat
vuorottelurakenteiltaan keskenään samankaltaisia.

3. Yhteistyöhakuisuus

Keskustelunanalyysissa katsotaan, että kaikki toiminta vuorovaikutuksessa perustuu osallistujien väliseen yhteistyöhön. Tämä näkyy ensinnäkin vuorottelun yleisenä sujuvuutena: tyypillisesti vuorot vaihtuvat keskustelussa ilman pitkiä taukoja tai päällekkäispuhuntaa (Sacks ym. 1974: 700–701, 708). Myöskään vaikkapa kertomuksen kertominen ei ole kertojan monologinen esitys, vaan sitä tuotetaan kertojan ja kertomuksen vastaanottajien välillä yhteistyössä (esim. Goodwin 1984). Keskustelussa myös yksittäisiä vuoroja ja vuoron rakenneyksiköitä voidaan tuottaa yhdessä (esim. Lerner 2004, Helasvuo 2004). Myös monia päällekkäispuhuntatapauksia voidaan pitää tuloksena siitä, että keskustelijat pyrkivät vuorottelussa sujuvuuteen ja yhteistyöhön. Tällaisia tapauksia ovat monien vuorottelun rakenteilla selittyvien päällekkäisyyksien lisäksi myös tässä tarkastelemani yhteistyöhakuiset päällekkäispuhuntatapaukset.²

Keskustelua tietyllä hetkellä hallitsevaa puhujaa voidaan kutsua keskustelun **puhetilan** (engl. *floor*) haltijaksi. Keskustelun muut osallistujat voivat omilla vuoroillaan tavoitella tätä asemaa itselleen, mutta he voivat vuoroillaan myös ilmaista tukensa senhetkisellem puhetilalle. Yhteistyöhakuisen, päällekkäin aloitettujen vuorojen käyttäjä ei pyri saamaan keskustelun puhetilaa itselleen, vaan hän päinvastoin tukee puhetilalla haltijaa omalla vuorollaan. Yhteistyöhakuisia ovat myös sellaiset tilanteet, joissa puhetilaa hallitsee kaksi keskustelun osallistujaa yhdessä. Puhetilalla hallinnan vaihtuessa myös keskustelun (ala)topiikki usein vaihtuu. (Hayashi 1991.)

Sujuvia, ongelmattomia päällekkäisyystyyppejä on Schegloffin (2000: 5–6) mukaan neljä: lyhyet päällekkäisyydet vuorojen lopussa (jotka pro gradussani luokittelen vuorottelun rakenteilla selittyviin päällekkäisyyksiin), kommentoivat dialogipartikkelit (minulla “dialogipartikkelit”), vuoron tuottamisessa auttaminen (minulla kapeammin määritelty

² Keskusteluissa esiintyy toki jonkin verran myös kilpailevaa päällekkäispuhuntaa, jonka tuottaja ei tavoittele yhteistyötä keskustelukumppaninsa kanssa (ks. Vatanen 2008).

ryhmä “sanahaussa auttaminen”) ja muut yhdessä tuotetut lausumat sekä yhteen ääneen tuotettaviksi tarkoitettut ilmaukset, kuten tervehtimiset ja hyvästelyt. Aineistossani esiintyy Schegloffin mainitsemien lisäksi myös muita päällekkäisyystyyppejä, joita voi pitää ongelmattomina ja jotka luokittelen yhteistyöhakuisiksi. Näitä ovat samanmielisyyden osoitukset³, kiinnostusta osoittavat kysymykset, tarkistuskysymykset, tiimitymistä osoittavat vuorot sekä monenlaiset huumoria sisältävät vuorot. Tutkimukseni perusteella päällekkäispuhunnan yhteistyöhakuisuus näyttää siis Schegloffin esittämää laaja-alaisemmalta ilmiöltä.

Seuraavaksi esittelen aineistoni yhteistyöhakuisista päällekkäispuhuntutyypeistä tarkemmin kolme: samanmielisyyden osoitukset, tarkistuskysymykset ja sanahaussa auttamisen. Esitän kustakin tyyppistä sekä suomalaisen että virolaisen esimerkin.

4. Samanmielisyyden osoitukset

Keskustelussa samanmielisyyttä ilmaisevien vuorojen on havaittu toisinaan tulevan päällekkäin sen vuoron kanssa, jota ne kommentoivat (Pomerantz 1984: 69; Goodwin & Goodwin 1992; Tainio 1996: 89). Pidän samanmielisinä vuoroina varsinaisten samanmielisten kannottojen (ks. Goodwin & Goodwin 1992) lisäksi myös sellaisia vuoroja, jotka jollain tapaa vahvistavat edellistä vuoroa – myös nämä voidaan tuottaa keskustelussa edellisen vuoron kanssa päällekkäisinä (Ford & Thompson 1996: 162–163). Samanmielisen vuoron tuottaja ei tavoittele keskustelun puhetilaa itselleen, vaan tukee edellisen puhujan esille nostamaa asiaa ja/tai sen oikeellisuutta.

Esimerkissä (1) Sanna ja Kerttu aloittavat Eevan vuoroa vahvistavat vuoronsa jo ennen kuin Eeva on tuottanut vuoronsa loppuun saakka. Katkelman aluksi Antti kysyy opettajaksi opiskelevalta Eevalta, onko tämä oppinut ulkoa niiden oppilaiden nimet, joita on juuri ollut viikon opettamassa:

³ Myös osa dialogipartikkeleista osoittaa samanmielisyyttä. *Samnmielisyyden osoituksilla* tarkoitan tässä dialogipartikkeleita pidempiä vuoroja.

(1) (suomi)

- 01 Antti: onks< oppinu niitten nimet ulkoo.
02 (0.4) ((Eeva syö))
03 Eeva: /e.
04 (.)
05 Eeva: `mma o es ʔyrittäny.ʔ hhm
06 (?): /m,
07 Eeva: ei kyl mä aika, (0.7) niiden inhottavien
08 sitte, (.) e:iku /vilkkaiden l- poikien
09 [nimet [(muistaa.)
-> Sanna: [ni=et [ne oppii aina ekan.
-> Kerttu: [nii ne muistaa ekan.

Sanna ja Kerttu yhtyvät samanmielisillä vuoroillaan Eevan rivien 7–9 vuoroon, jossa hän kertoo muistavansa vilkkaiden poikien nimet. Vuoroillaan Sanna ja Kerttu vahvistavat Eevan vuoroa ja osoittavat tunnista- vansa ilmiön, josta Eeva puhuu. Vuorot alkavat partikkelilla *ni(i)*, jonka tehtäviin kuuluu muun muassa juuri edellä kuvatun ilmiön ymmärtämi- sen osoittaminen (Sorjonen 2001: erityisesti 181–185). Lisäksi Sannan ja Kertun vuorot ovat myös keskenään lähes samansisältöisiä ja siten saman- mielisiä ja tulevat myös toistensa kanssa päällekkäin (vrt. Lerner 2002).

Virolaisessa esimerkissä (2) toisen puhujan tukeminen ja saman- mielisyyden osoittaminen näkyy hänen mielipiteeseensä yhtymisenä. Vanaema pyytää Peepiä ja Tiinaa jäämään luokseen teelle, mutta nuo- ripari estelee:

(2) (viro)

- 01 Vanaema: e kule=kas=te=sieda< ee eh eh eh ee
02 (0.7)
03 Vanaema: `tied mul on:.
04 (1.0)
05 Peep: ä:ra `teed akka tegema [vast (-).]
-> Tiina: [ah? ära jah?] ära [akka.
07 Peep: [me `niikuinii
08 lähme kohe koju sööma.

Rivillä 6 Tiina vahvistaa Peepin edellistä vuoroa ja osoittaa yhtyvänsä tämän vuoroon ja mielipiteeseen omalla vuorollaan, jossa hän ilmaisee saman mielipiteen kuin Peep edellisessä vuorossaan, *jah*-partikkelilla vahvistettuna. Vuoro alkaa kohdassa, joka ainakin syntaktiselta kannalta voisi olla myös vuoronvaihdon mahdollistava kohta. Tiinan vuoron lopun kanssa päällekkäin alkavalla vuorolla Peep vielä jatkaa näkökannan puolustamista.

Sekä suomalaisessa että virolaisessa esimerkissä päällekkäin tuotettujen samanmielisyyvuorojen yhteistyöhakuisuus näkyy: päällekkäin vuoronsa aloittavat puhujat vahvistavat edellisen puhujan puhutilan hallintaa osoittamalla, että ymmärtävät tämän vuoron sisällön ja ovat sen kanssa yhtä mieltä. Vuoroissa pitäydytään täten myös samassa topiikissa.

Samana topiikin jatkamista edustavat myös seuraavaksi käsiteltävät, keskusteluissa päällekkäin tuotetut tarkistuskysymykset.

5. Tarkistuskysymykset

Tarkistuskysymyksiksi (ks. ISK: 1156–1157) määriteltävät vuorot, joissa tuodaan esiin jonkinlainen edelliseen vuoroon liittyvä ongelma, tuotetaan aineistossani usein päällekkäisinä. Aiemman tutkimuksen mukaan (ks. esim. Schegloff ym. 1977) tarkistuskysymysten⁴ tuottaminen päällekkäispuhuntana on harvinaista. On tosin todettu, että jonkin vuoron kuulemiseen tai ymmärtämiseen liittyvä ongelma voidaan tuottaa päällekkäispuhuntana (Sacks ym. 1974: 720; Schegloff 1987: 217), mutta havaintojeni mukaan myös vuorojen tulkintaan liittyvät ongelmat sekä kaikenlaiset muutkin varmistukset ja tarkistukset toimivat aineistossani samalla tavalla. Aineistoni perusteella näyttää myös siltä, että päällekkäispuhuntana tuotetut tarkistuskysymykset olisivat yleisempiä kuin ennen on ajateltu. Tarkistuskysymyksen tuottajan tavoitteena on saavuttaa parempi yhteisymmärrys keskustelijoiden välille tuottamalla

⁴ Termi *tarkistuskysymys* vastaa korjausjäsennyksen yhteydessä yleisesti käytettyä termiä *korjausaloite*. Virolaisesta korjausaloitteiden tutkimuksesta ks. Strandson 2001.

tarkistuskysymys heti tai pian ongelmallisen kohdan jälkeen. Kysyjän vuorossa pitäydytään edellisen vuoron topiikissa eikä pyritä saamaan puhetilaa itselle.

Esimerkissä (3) Rait kertoo äidinkielen opettajastaan ja tämän pitämästä sanelusta. Marek ja Peeter ovat vuoron vastaanottajina. Katkelma alkaa Raitin selostuksella siitä, mitä oppilaat olivat opettajalle sanoneet; rivien 8–9 lausuman keskeyttää Peeterin tarkistuskysymys (rivit 10–11):

- (3) (viro)
- 01 Rait: --- et te et te dik'teerisite seda etteütlust
 02 'nii. no: >olgem 'ausad< dik'teerisite väga
 03 'inetult=seda meile 'ette nagu. (0.8)
 04 hääldasite kõik sõnad 'kokku=ja.
 05 M&P: hehe [hehe]
 06 Rait: [m(h)ida] ei olnd vaja 'hääldada.
 07 (1.0)
 08 Rait: tegelt ta dikteeris 'küll umbes niimoodi
 09 et [iga sõna,
 -> Peeter: [aga 'meelega dik- (.) 'teeriski et
 11 varesti.
 12 Rait: jah.=
 13 Marek: =muidugi.
 14 Rait: et sellepärast ta 'keeras meile siukese ---

Peeterin rivien 10-11 tarkistuskysymys alkaa Raitin edellisen vuoron rakenneyksikön keskeltä: lausumasta *ta dikteeris --- niimoodi et ---* puuttuu Peeterin aloittaessa vielä määritelmä siitä, miten opettaja oli sanellut, eikä Rait lausumaa loppuun asti tuotakaan vaan keskeyttää sen pian Peeterin aloitettua kysymyksensä. Kysymys kohdistuu Peeterin edellä kerrotusta tekemän tulkinnan (tai hänen saamansa käsityksen) oikeellisuuteen. Vuoro on väitelauseen muotoinen mutta kysymykseksi tulkittava lausuma, jonka alussa esiintyy useimmiten konjunktiksi määriteltävä *aga*. Vuorollaan Peeter tukee Raitin kertomista ja puhetilaa hallintaa; hän haluaa tietää, oliko ymmärtänyt Raitin kertoman oikein. Vuoron voi siis määritellä yhteistyöhakuisiksi: siinä pitäydytään samassa

topiikissa eikä pyritä saamaan puhetilaa hallintaa itselle. (Vrt. edellä esimerkit 1 ja 2.) Peeterin kysymyksen jälkeen Rait jatkaa tapauksesta kertomista ja puhetilaa hallintaa.

Suomalaisessa esimerkissä (4) esiintyy päällekkäistä vuoroa edeltävän vuoron yksityiskohdan tulkintaan ja oikeellisuuteen liittyvä tarkistuskysymys rivillä 12. Katkelman alussa alkaa uusi topiikki:

- (4) (suomi)
- 01 Susa: /kuulitteks työ mein mutsi< no: 'Annille
 02 [mie kerkesi]n eile hehkuttaa.
 03 Anni: [mm? mt]
 04 Susa: mein äiti voitti ne 'stereot siit Patsin
 05 arvonnasta.
 06 Miia: >sis:< mie en 'ke:stä.= [työ (-- koko] aja.
 07 Susa: [°mutku° mein ä:iti,]
 08 Susa: aatteleha se ei voita 'ikinä mistää mitää. (.)
 09 sis se on semmone et se täyttää 'kaikki
 10 maholliset, (.) >siis<
 11 'kilpailukupon[git mitä: voi<]
 -> Anni: [mut et sie täyttäny] sen.
 13 Susa: 'täytin. (-) mie sen kyl 'täytin.

Katkelman alusta ilmenee, että Anni on kuullut Susan kertomuksen jo aiemmin. Eräs Susan kertomuksen yksityiskohta, kilpailukupongin täyttäjän henkilöys, ei ilmeisesti täsmää sen kanssa, mitä Anni oli aiemmin kuullut, joten hän esittää tähän kohdistuvan tarkistuskysymyksen *mut et sie täyttäny sen* (rivi 12), joka on muodoltaan vaihtoehtokysymys ja joka alkaa lausumapartikkelilla *mut* (vrt. esimerkki (3), jossa virolainen tarkistuskysymys alkaa sanalla *aga*).

Annin kysymys alkaa Susan vuoron kanssa päällekkäin vuoron rakenneyksikön keskeltä, jonkin verran ristiriitaisen tiedon ilmenemisen jälkeen. Kysymyksen alkamiskohta voisi syntaksin perusteella olla myös vuoronvaihdon mahdollistava kohta: lausuma olisi syntaktisesti täydellinen jo muodossa --- *se täyttää kaikki maholliset siis kilpailukupongit*. Tarkistuskysymyksen alkaessa Susan vuoron edellisestä sanasta

kilpailukupongit puuttuu vielä viimeinen tavu, mutta vuoron mahdollinen loppu on kuitenkin jo projisoitavissa, joten kyseessä on jo vuoronvaihdon mahdollistava kohta. Tässä esimerkissä ei ole kyseessä kuulemis- eikä ymmärtämisongelma, vaan ongelma liittyy vuorosta tehdyn tulkinnan oikeellisuuteen.

Seuraavaksi käsittelemme sellaisia päällekkäin tuotettuja vuoroja, joissa seuraava puhuja auttaa edellistä sanahakutilanteessa.

6. Sanahaussa auttaminen

Puheen suunnittelun ja muokkaamisen näkyminen on spontaanille keskustelulle tyypillistä. Suunnittelu ilmenee muun muassa sanahakuina: puhujat eivät aina heti löydä hakemaansa sanaa⁵, jolloin vuoroissa voi merkkeinä tästä esiintyä erilaisia suunnittelupartikkeleita, empimisään- teitä, toistoa, taukoja ja äänteenvenytyksiä. (Schegloff ym. 1977; suomesta ks. Sorjonen 1997; virosta ks. Hennoste 2000–2001: 2689–2710, 184–193.) Vuoron vastaanottaja voi tässä tilanteessa auttaa vaikeuksissa olevaa puhujaa vuoron tuottamisessa tarjoamalla tälle sanaa tai ilmausta; auttamisvuoro tuotetaan usein sanahaun päälle. Tämän jälkeen sanaa hakenut puhuja usein ilmaisee, hyväksyykö hän tarjotun täydennyksen. Sanahaussa auttamisessa on siis kyse siitä, että puhujat tuottavat vuoron yhdessä. (Esim. Lerner 1996; 2004; Helasvuo 2004; ks. myös Helasvuo ym. 2004.) Apuun tulija ei tavoittele keskustelun puhetilaa itselleen, vaan orientoituu keskustelijoiden yhteiseen päämäärään, vuorottelun sujumi- seen.

Katkelmassa (5) Kerttu esittää näkemyksiään islamista. Kertun vuoroissa esiintyy runsaasti sanahakuun liittyviä aineksia:

(5) (suomi)

01 Kerttu: toi islaminusko on kyl niin se on 'niin, (.)

02 se on, (.) se on niin 'vah'va.

03 (.)

⁵ Sanahaku voi tosin olla myös tarkoituksellista ja sen avulla keskustelijat voivat tehdä monenlaisia tekoja keskustelussa (ks. Goodwin 1987).

- 04 Kerttu: tai siis se on semmonen niinku et se ei oo mik-
 05 niinku, (1.6) #ö# tai sillee niinku et
 06 'monilla, (.) muslimeille ni, (.) se on niinku,
 07 (.) tai ne on 'oikeesti niinku 'uskovaisia
 08 'muslimeita ja sit se on niinku ne on niinku
 09 niin niinku sillee niin [henkeen ja vereen.]
 -> Antti: ['fanaattisia.]
 11 Kerttu: 'nii.

Kertun ensimmäiseen vuoroon (rivit 1–2) ei heti reagoi kukaan, jolloin hän lyhyen tauon jälkeen jatkaa puhumista itse avaamalla edellisen vuoronsa sisältöä. Vuorossa on runsaasti puheen suunnitteluun liittyviä aineksia: taukoja, epäröintiäänteitä (ö) ja suunnittelupartikkeleita (*niinku, sillee*); lisäksi Kerttu jättää sanan kesken (*mik-*) ja muotoilee lausumansa rakennetta uudelleen (*se ei oo mik- → muslimelle --- se on → ne on oikeesti --- uskovaisia*). Vuoron loppupuolella Antti auttaa Kerttua vuoron tuottamisessa (rivi 10): hän tarjoaa Kertulle sanaa (*fanaattisia*) tämän vuoron kanssa päällekkäin; samaan aikaan Kerttu kuitenkin löytää hakemansa ilmaisun (*henkeen ja vereen*), jolloin nämä tulevat päällekkäin. Heti päällekkäisyyden jälkeen Kerttu kuitenkin myös vahvistaa ja hyväksyy Antin tuottaman ilmaisun partikkelilla *nii* (rivi 11).

Sama ilmiö esiintyy myös virolaisissa keskusteluissa. Esimerkissä (6) Vanaema hakee sanaa Peepin työstä puhuessaan, ja Tiina (Peepin tyttöystävä) tulee apuun (Peep itse ei ole juuri sillä hetkellä tilanteessa läsnä):

- (6) (viro)
 01 Vanaema: --- se 'emme ainult ütles et=et 'Peebul on noh
 02 sie, (0.6) .hh ja ma tian et tal on sie oma,
 03 .hh (0.7) [oma 'v]irma jah? aga=et mis ---
 -> Tiina: [firma.]

Vanaeman vuorossa esiintyy puheen suunnitteluun liittyvinä aineksina sanan toistoa, suunnittelupartikkeleita, taukoja, sisäänhengitystä sekä ääntenvenytystä, ja lisäksi Vanaema muotoilee vuoronsa rakennetta uudelleen. Sanahakujakso on melko pitkä, ja lopulta Tiina tulee autta-

maan Vanaamaa ja tuottaa sanan, jota ilmeisesti arveli Vanaeman hakevan. Vanaema hyväksyy Tiinan tarjoaman sanan heti toistamalla sen (ks. Tainio 2001: 215; Goodwin & Goodwin 1992: 158-159) sekä hyväksyvällä partikkelilla *jah*, mutta jatkaa vuoroaan kuitenkin konjunktiolla *aga*, joka enteilee puheelle uutta suuntaa.

Päällekkäispuhunnan yhteistyöhakuisuus on esimerkeissä selvästi nähtävissä: vuoron vastaanottaja auttaa puhujaa, jolla on vaikeuksia tuottaa vuoroaan, ja auttamisvuoron jälkeen tämä hyväksyy tarjotun ilmauksen. Päällepuhujia ei tavoittele puhetilaa itselleen vaan tukee toista puhujaa, eikä topiikkikaan vaihdu.

7. Lopuksi

Tässä artikkelissa käsiteltiin suomalaisissa ja virolaisissa arkikeskusteluissa esiintyvää päällekkäispuhuntaa keskustelunanalyttisellä menetelmällä. Menetelmä on varsin toisenlainen kuin ne kvantitatiiviset menetelmät, joilla aiheeseen on suomalais-ugrilaisia kieliä tutkimalla aiemmin pääasiassa perehdytty. Tutkimustulokset tuovat täten suureksi osaksi uutta, lähinnä laadullista tietoa aiheesta: mitä päällekkäin tuotetuilla vuoroilla suomalaisissa ja virolaisissa keskustelussa tehdään ja missä kohden edellistä vuoroa ne alkavat. Artikkelissa perehdyttiin tarkemmin kolmeen yhteistyöhakuisen päällekkäispuhunnan tyyppiin: samanmielisyyden osoittamiseen, tarkistuskysymyksiin ja sanahaussa auttamiseen. Näistä varsinkaan tarkistuskysymyksiä ei ole muitakaan kieliä koskevissa päällekkäispuhuntutkimuksissa aiemmin samassa määrin käsitelty.

Suuri osa suomalaisissa ja virolaisissa arkikeskusteluissa esiintyvästä päällekkäispuhunnasta on tämän tutkimuksen mukaan yhteistyöhakuista: edellisen vuoron kanssa päällekkäin tuotetun vuoron käyttäjä ei tavoittele keskustelun puhetilaa itselleen, vaan pyrkii ennemminkin tekemään yhteistyötä edellisen puhujan kanssa. Päällekkäin tuotetussa vuorossa pitäydytään samassa topiikissa ja tuetaan toisen puhujan tai yhteistä puhutilan hallintaa. Toisin kuin tyyppillisesti ajatellaan, arkikeskustelujen päällekkäispuhunnasta suuri osa on ongelmatonta ja vuo-

rottelu etenee päällekkäisyyksineenkin sujuvasti. Kuten keskusteluissa yleensä muutenkin, myös päällekkäisiä vuoroja tuottavat puhujat orientoituvat vuorottelun sujuvaan etenemiseen.

Tässä artikkelissa pitäydyttiin pääasiassa päällekkäisinä tuotettujen vuorojen tehtävien analysoinnissa, eikä esimerkiksi päällekkäispuhunnan syntaktisiin rakenteisiin taikka sen perusteella tehtäviin päätelmiin kiinnitetty juuri huomiota. Valmisteilla olevassa väitöskirjassani tarkoitukseni on syventää suomalaisten ja virolaisten keskustelujen vuorottelun ja erityisesti päällekkäispuhunnan tutkimista ja pohtia niistä nousevia implikaatioita sekä verrata suomalaisia ja virolaisia keskusteluja sekä toisiinsa että myös muunkielisiin keskusteluihin.

Lähteet

- Auer, Peter 2005. Projection in interaction and projection in grammar. – *Text* 25, 7–36.
- Ford, Cecilia, Barbara A. Fox, Sandra A. Thompson 1996. Practices in the Construction of Turns: the ‘TCU’ revisited. – *Pragmatics* 6 (3), 427–454.
- Ford, Cecilia, Barbara A. Fox, Sandra A. Thompson 2002. Constituency and the grammar of turn increments. – Cecilia E. Ford, Barbara A. Fox, Sandra A. Thompson (Eds.). *The Language of Turn and Sequence*. Oxford Studies in Sociolinguistics. Oxford: Oxford University Press, 14–38.
- Ford, Cecilia E., Sandra A. Thompson 1996. Interactional units in conversation: syntactic, intonational, and pragmatic resources for the management of turns. – Elinor Ochs, Emanuel A. Schegloff, Sandra A. Thompson (Eds.). *Interaction and Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press, 134–184.
- Goodwin, Charles 1984. Notes on story structure and the organization of participation. – J. Maxwell Atkinson, John Heritage (Eds.). *Structures of Social Action*. Studies in Conversation Analysis. Cambridge: Cambridge University Press, 225–246.
- Goodwin, Charles 1987. Forgetfulness as an interactive resource. – *Social Psychology Quarterly* 50, 115–131. doi:[10.2307/2786746](https://doi.org/10.2307/2786746)
- Goodwin, Charles, Marjorie Harness Goodwin 1992. Assessments and the construction of context. – Alessandro Duranti, Charles Goodwin (Eds.). *Rethinking Context: Language as an Interactive Phenomenon*. Cambridge: Cambridge University Press, 147–190.

- Halmari, Helena 1993. Intercultural business telephone conversations: A case of Finns vs. Anglo-Americans. – *Applied Linguistics* 14(4), 408–430. doi:[10.1093/applin/14.4.408](https://doi.org/10.1093/applin/14.4.408)
- Hayashi, Reiko 1991. Floor structure of English and Japanese conversation. – *Journal of Pragmatics* 16, 1–30. doi:[10.1016/0378-2166\(91\)90003-G](https://doi.org/10.1016/0378-2166(91)90003-G)
- Helasvuo, Marja-Liisa 2004. Shared syntax: the grammar of co-constructions. – *Journal of Pragmatics* 36, 1315–1336. doi:[10.1016/j.pragma.2004.05.007](https://doi.org/10.1016/j.pragma.2004.05.007)
- Helasvuo, Marja-Liisa, Minna Laakso, Marja-Leena Sorjonen 2004. Searching for words: Syntactic and sequential construction of word search in conversations of Finnish speakers with aphasia. – *Research on Language and Social Interaction* 37 (1), 1–37. doi:[10.1207/s15327973rlsi3701_1](https://doi.org/10.1207/s15327973rlsi3701_1)
- Hennoste, Tiit 2000–2001. Sissejuhatus suulisesse eesti keelde. – *Akadeemia* 2000, nr 5, 1117–1150, nr 6, 1343–1374, nr 7, 1553–1582, nr 8, 1772–1806, nr 9, 2011–2038, nr 10, 2221–2254, nr 11, 2463–2486, nr 12, 2687–2710; *Akadeemia* 2001, nr 1, 179–206.
- Hutchby, Ian, Robin Wooffitt 1998. *Conversation Analysis. Principles, Practices and Applications*. Bodmin: Polity Press.
- ISK = Hakulinen, Auli, Marja Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen, Irja Alho 2004. *Iso suomen kielioppi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 950*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jefferson, Gail 2004a. A sketch of some orderly aspects of overlap in natural conversation. – Gene H. Lerner (Ed.). *Conversation Analysis: Studies from the First Generation*. Amsterdam: John Benjamins, 43–59.
- Jefferson, Gail 2004b. Glossary of transcript symbols with an introduction. – Gene H. Lerner (Ed.). *Conversation Analysis: Studies from the First Generation*. Amsterdam: John Benjamins, 13–31.
- Lerner, Gene H. 1996. On the “semi-permeable” character of grammatical units in conversation: Conditional entry into the turn space of another speaker. – Elinor Ochs, Emanuel A. Schegloff, Sandra A. Thompson (Eds.). *Interaction and Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press, 238–276.
- Lerner, Gene H. 2002. Turn-sharing. The choral co-production of talk-in-interaction. – Cecilia E. Ford, Barbara A. Fox, Sandra A. Thompson (Eds.). *The Language of Turn and Sequence*. New York: Oxford University Press, 225–256.
- Lerner, Gene H. 2004. Collaborative turn sequences. – Gene H. Lerner (Ed.). *Conversation Analysis: Studies from the First Generation*. Amsterdam: John Benjamins, 225–256.

- Pajupuu, Hille 1995a. Cultural Context, Dialogue, Time. Tallinn: Estonian Academy of Sciences, Institute of the Estonian Language.
- Pajupuu, Hille 1995b. Eestlaste ja soomlaste kommunikatsioonikäitumise tagamaadest. – Keel ja Kirjandus 11, 767–776.
- Pajupuu, Hille 1997. Eestlased ja soomlased – probleemitud suhtlejad. – Keel ja Kirjandus 8, 547–550.
- Pomerantz, Anita 1984. Agreeing and disagreeing with assessments: some features of preferred/dispreferred turn shapes. – J. Maxwell Atkinson, John Heritage (Eds.). Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis. Cambridge: Cambridge University Press, 57–101.
- Sacks, Harvey, Emanuel Schegloff, Gail Jefferson 1974. A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. – Language 50, 696–735. doi:[10.2307/412243](https://doi.org/10.2307/412243)
- Schegloff, Emanuel 1987. Between micro and macro: contexts and other connections. – Jeffrey C. Alexander, Bernhard Giesen, Richard Munch, Neil J. Smelser (Eds.). The Micro-Macro Link. Los Angeles: University of California Press, 207–234.
- Schegloff, Emanuel 2000. Overlapping talk and the organization of turn-taking for conversation. – Language in Society 29, 1–63. doi:[10.1017/S0047404500001019](https://doi.org/10.1017/S0047404500001019)
- Schegloff, Emanuel 2007. Sequence Organization in Interaction. A Primer in Conversation Analysis, vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schegloff, Emanuel, Harvey Sacks, Gail Jefferson 1977. The preference of self-correction in the organization of repair in conversation. – Language 53, 361–382. doi:[10.2307/413107](https://doi.org/10.2307/413107)
- Selting, Margret 1996. On the interplay of syntax and prosody in the constitution of turn-constructive units and turns in conversation. – Pragmatics 6, 357–388.
- Selting, Margret 2000. The construction of units in conversational talk. – Language in Society 29, 477–517. doi:[10.1017/S0047404500004012](https://doi.org/10.1017/S0047404500004012)
- Sneck, Seppo 1987. Assessment of Chronography in Finnish-English Telephone Conversation: An Attempt at a Computer Analysis. Jyväskylä Cross-Language Studies 14. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Sorjonen, Marja-Leena 1997. Korjausjäsenitys. – Liisa Tainio (Toim.). Keskusteluanalyysin perusteet. Tampere: Vastapaino, 111–136.
- Sorjonen, Marja-Leena 2001. Responding in Conversation: A Study of Response Particles in Finnish. Pragmatics & Beyond New Series 70. Amsterdam: John Benjamins.

- Strandson, Krista 2001. Kuidas vestluskaaslane parandusprotsessi algatab? – Keel ja kirjandus 6, 394–409.
- Tainio, Liisa 1988. Vallankäytön tutkimisen ongelmia keskustelussa. Näkökulmia keskeyttämiseen. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Tainio, Liisa 1989. Keskeyttäminen. – Auli Hakulinen (Toim.). Suomalaisen keskustelun keinoja 1. Kieli 4. Helsinki: Helsingin yliopisto, 177–194.
- Tainio, Liisa 1996. Kannanotoista arkikeskustelussa. – Auli Hakulinen (Toim.). Suomalaisen keskustelun keinoja 2. Kieli 10. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, 81–108.
- Tainio, Liisa 2001. Puhuvan naisen paikka. Sukupuoli kulttuurisena kategoriana kielenkäytössä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 854. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tiittula, Liisa 1985. Vuoron vaihtuminen keskustelussa. Puheenvuoron alkamista ja päättymistä ilmaiseva verbaalinen ja ei-verbaalinen viestintä ja sen vaikutus vuorojen vaihtumiseen. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja B-79. Helsinki: Helsingin kauppakorkeakoulu.
- Vatanen, Anna 2008. Päällekkäispuhunta suomalaisessa ja virolaisessa arkikeskustelussa: mitä, missä ja milloin. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

Aineistolähteet

- Suulise kõne korpus. Üldkeeleteaduse õppetool, Tartu Ülikool.
Keskusteluntutkimuksen arkisto. Suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, Helsingin yliopisto.

Litterointimerkit

1. Sävelkulku

prosodisen kokonaisuuden lopussa:

- . laskeva intonaatio
- , tasainen intonaatio
- ? nouseva intonaatio

prosodisen kokonaisuuden sisällä tai alussa:

- / seuraava sana lausuttu ympäristöä korkeammalta
- \ seuraava sana lausuttu ympäristöä matalammalta
- ˈjust painotus tai sävelkorkeuden nousu muualla kuin sanan lopussa

2. Päällekkäisyydet ja tauot

- [päällekkäispuhunnan alku
-] päällekkäispuhunnan loppu
- (.) mikrotauko: 0.2 sekuntia tai vähemmän
- (0.5) mikrotaukoa pidempi tauko; pituus ilmoitettu sekunnin kymmenesosina
- = kaksi puhunnosta liittyy toisiinsa tauotta

3. Puhenopeus ja äänen voimakkuus

- >joo< (sisäänpäin osoittavat nuolet) nopeutettu jakso
- <joo> (ulospäin osoittavat nuolet) hidastettu jakso
- e::i (kaksoispisteet) äänteen venytys
- °joo° ympäristöä vaimempaa puhetta
- JOO (isot kirjaimet) äänen voimistaminen

4. Hengitys

- .hhh sisäänhengitys; yksi h-kirjain on 0.1 sekuntia
- hhh uloshengitys
- .joo (piste sanan edessä) sana lausuttu sisäänhengittäen

5. Nauru

- he he naurua
- j(h)oo suluissa oleva h sanan sisällä kuvaa uloshengitystä, useimmiten kyse on nauraen lausutusta sanasta
- £joo£ hymyillen sanottu sana tai jakso

6. Muuta

- #joo# nariseva ääni
- @joo@ äänen laadun muutos
- ɹjooɹ laulaen tuotettu sana tai jakso
- jo- (tavuviiva) sana jää kesken
- heti< (vasemmalle osoittava nuoli) sana jää prosodisesti kesken
- s't (rivinylinen pilkku) vokaalin kato
- (joo) sulkujen sisällä epäselvästi kuultu jakso tai puhuja
- (-) sana, josta ei ole saatu selvää
- (--) pidempi jakso, josta ei ole saatu selvää
- ((itkee)) kaksoissulkeiden sisällä litteroijan kommentteja ja selityksiä tilanteesta

Collaborative overlapping talk in Finnish and Estonian conversation

ANNA VATANEN

University of Helsinki

This article concerns overlapping talk in Finnish and Estonian conversation using conversation analysis as its method. It mainly focuses on the content of the overlapping turns and their functions in interaction. The research reveals that like the activities of the parties of interaction in general, almost all of the overlapping talk is collaborative in nature and does not normally disturb the smoothness of turn-taking. Three types of collaborative overlapping talk are introduced in the article: agreement displays, repair initiatives and assistance with word search.

Keywords: overlap; conversation analysis; collaboration; turn-taking; Finnish; Estonian

Anna Vatanen

Suomen kielen, suomalais-ugrialaisten
ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos
PL 3 (Fabianinkatu 33, 5. krs.)
00014 Helsingin yliopisto, Finland
anna.vatanen@helsinki.fi